

مفهوم‌شناسی مؤلفه‌های ساخت مسکن مطلوب مبتنی بر نصوص اسلامی بر اساس روش داده‌بنیاد متنی

حدیث سلوکانه میان‌دوآب¹، علی اکبری^{2*} و سجاد موذن³

تاریخ دریافت: 1402/04/19

تاریخ پذیرش: 1402/12/06

(صفحات 145-164)

چکیده:

مقدمه: از آن جایی که تعالیم اسلامی بر فضاهای زیستی از جمله مسکن تأثیر بسیار مفید و مثبتی دارد؛ لذا مطالعه و پژوهش در این مورد مهم است. آموزه‌های اسلامی ارائه شده در قرآن مجید و کلام معصومین راهبردهای مفهومی و عملی مشخصی را به صورت اصولی فرازمانی و فرا مکانی ارائه داد که به شرط درک صحیح و رعایت اصول و استنباط صحیح قابل بهره‌برداری است.

روش تحقیق: جهت تبیین مسأله پژوهش، با استفاده از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد متنی با مطالعه و تعمق در نصوص اسلامی نحوه دستیابی به مسکن مطلوب بررسی شد.

نتایج و بحث: یافته‌های پژوهش منجر به تدوین معیارهای دستیابی به ساخت مسکن مطلوب اسلامی شد که متضمن ارزش‌ها و هویت اسلامی و در تعامل با محیط پیرامون آن است. این یافته‌ها در قالب یک الگوی کدگذاری و نگارش و سازماندهی داده‌ها در یک دسته‌بندی کلی‌تر و محدودتر قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های دین‌داری و معنویت‌گرایی، رعایت توازن و الگوی صحیح مصرف، طراحی و ساخت منطبق با محیط زیست، احترام به بافت طبیعی و تاریخی، پیوند مسکن و طبیعت، انسجام و وحدت‌گرایی، تعامل اجتماعی مسکن و همسایگان، اخلاق‌گرایی و رعایت حقوق دیگران، اصول اساسی در دستیابی به ساخت مسکن مطلوب اسلامی هستند که باید در ساخت مسکن مد نظر قرار گیرند.

نتیجه‌گیری: با توجه به اندیشه حاکم بر طراحی و ساخت مسکن معاصر، به‌کارگیری اصول ساخت مسکن مطلوب اسلامی می‌تواند به بازگرداندن هویت اسلامی به آثار معماری، ترویج معنویت‌گرایی، کاهش آسیب به طبیعت، رعایت حقوق دیگران، احیای فرهنگ اسلامی در عین بهبود روابط و تعاملات اجتماعی به‌منظور توسعه ساخت مسکن مطلوب اسلامی کمک نماید.

واژگان کلیدی: مسکن اسلامی، معماری مسکونی، نصوص اسلامی، معماری و آموزه‌های اسلامی، ساخت مسکن.

¹ دانشجوی دکتری معماری، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران.

² استادیار، گروه معماری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. ali.akbari@iau.ac.ir

³ استادیار، گروه مرمت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

1- مقدمه

در دهه‌های اخیر با توجه به افزایش عرضه و تقاضا در بازار مسکن، تلاش‌های بسیاری برای تأمین مسکن انجام شده؛ اما آنچه عموماً نادیده گرفته شده؛ جنبه‌های کیفی و معنایی ساخت مسکن در کنار افزایش کمی آنهاست. برای دستیابی به مطلوبیت در ساخت مسکن باید افزون بر توسعه کمی، اصول و مؤلفه‌های کیفی و معنایی ساخت مسکن نیز مورد بررسی قرار گیرد. آموزه‌های اسلام به حکم آنکه دینی جامع و مبتنی بر کارکردهای فردی و اجتماعی است می‌تواند مجموعه‌ای از دستورالعمل‌ها و اصول اساسی را به‌عنوان راهنما و چهارچوب برای ساختن مسکن در اختیار ما قرار دهد (Sadat et al., 2015). با توجه به ضرورت احیاء و به‌کارگیری اصول معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی، توجه و بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی در راستای تبیین اصول معماری مسکن مطلوب در معماری معاصر امری ضروری به نظر می‌رسد. با بررسی و تعمق در تعالیم اسلامی، نکات و مفاهیم مهمی در باب فضاهای سکونتی انسان قابل استنباط است. با جستجو و مطالعه در نصوص اسلامی و منابع موثق (آیات و روایات) مانند قرآن کریم، نهج‌البلاغه، نهج‌الفصاحه و صحیح بخاری، گزاره‌ها و داده‌های متعددی اعم از اشارات مستقیم و غیر مستقیم با ساختن مسکن قابل احصاء خواهد بود. اما این ظرفیت‌های راهبردی متون دینی در مجامع علمی معماری به درستی مورد توجه قرار نگرفته است تا ارزش‌های اسلامی - ایرانی محقق شود. در پژوهشی با عنوان «نقش هویت‌ساز قاعده لاضرر در شکل‌گیری الگوی معماری اسلامی» بر اهمیت نصوص دینی به‌عنوان منبع اصلی برای شناخت و درک فرهنگ قرآن کریم و معماری اسلامی تأکید شده است (Khosravi et al., 2014). با مراجعه به متون اصیل و اصلی دینی می‌توان ویژگی‌های بی‌زمانی و بی‌مکانی را برای شهر آرمانی و مطلوب آن مکتب دریافت کرد که در هر زمان و مکانی جلوه‌ی خاص خود را دارند (Naghizadeh, 2015). با بررسی دقیق آیات و احادیث و بر اساس استنباط صحیح از آموزه‌های اسلامی می‌توان الگوها و اصولی را به‌عنوان طراحی معماری و طرح‌های ساخت‌وساز استخراج نمود

که همواره در طول تاریخ به‌عنوان سبک زندگی و راهنمای معماران مسلمان مطرح بوده است (Bamanian et al., 2010). اگر برای مسکن معیارها و اصول مشخصی مبتنی بر نصوص اسلامی تدوین شود؛ می‌توان با اعمال این ویژگی‌ها بر زمان و مکان‌های مختلف تصمیم صحیح و مناسبی را در طراحی و ساخت مسکن مطلوب اتخاذ کرد؛ لذا این پژوهش بر آن است تا با استناد به نصوص اسلامی و استنباط صحیح از آیات و روایات مؤلفه‌های ساخت مسکن مطلوب مبتنی بر نصوص اسلامی را تبیین نماید. از این‌رو مسأله‌ای که سؤال اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد عبارت از «چیستی مؤلفه‌ها و معیارهای ساخت مسکن مطلوب و استنباط صحیح از آموزه‌های اسلامی به‌منظور دریافت راهبردهای اصولی در ساخت مسکن» است.

1-1- پیشینه تحقیق

با توجه به اهمیت مقوله مسکن در اسلام، توجه به اصول و شاخص‌های طراحی و ساخت مسکن و همخوانی آن در شرایط دنیای امروزی در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و رفتاری ضروری به نظر می‌رسد (Olfat, & Zarghami, 2020). از جمله مطالعات و پژوهش‌های دینی که در سال‌های اخیر در حوزه معماری و شهرسازی انجام گرفته است، می‌توان به کتاب «معماری و شهرسازی مطلوب اسلامی؛ مطلوبیت‌های اسلام درباره مسکن» به تألیف رحیم قربانی اشاره کرد که در فصل دوم این کتاب تحت عنوان «مسکن مطلوب اسلام» است و بر اساس رویکرد تمدنی و فقه‌کاربردی معیارهای متعددی برای طراحی ابنیه مسکونی مبتنی بر متون دینی و به‌ویژه روایات ارائه می‌کند (Ghorbani, 2014). جعفر طاهری در مقاله بازاندیشی مفهوم سکونت در معماری ضمن اشاره به مفهوم کلی سکونت یا بودن انسان در زمین و محیط متناسب با آن، حضور انسان در زمین و تعلق آن به‌عنوان وادی از یادرفته خیال در معماری، مورد بازاندیشی قرار می‌دهد (Taheri, 2013). قرائتی در این کتاب سیمای مسکن و شهر اسلامی انسان را به‌عنوان «انسان قرآنی» در نظر گرفته است و بیان چارچوب‌های بنیادین در سطح مسکن و شهر از دیدگاه قرآن و روایات است (Qaraeti,

2-1- مبانی نظری

کالبد معماری به‌عنوان یک ظرف، باید با مظهر خود ارتباط تنگاتنگ و ناگسستنی داشته باشد و چنانچه معماری ما عاری از این ارتباط باشد، معماری موفق نخواهد بود؛ لذا برای دستیابی به معماری مطلوب ابتدا بایستی شناختی از مظهر مورد نظر وجود داشته باشد. بدون ارائه تعریف درست از شکل خوب و شیوه درست زندگی نمی‌توان از مقوله شکل خوب مسکن و کیفیت مطلوب فضای زندگی صحبت نمود (Moradi Nasab & Sheikh Taheri, 2022). آیات و روایات اسلامی حاوی اشاراتی به سکونتگاه‌های خرد؛ مانند مسکن است که علاوه بر تأکید و توجه بر ابعاد کالبدی، بر ابعاد معنوی و اجتماعی نیز اشاره می‌نماید (Sedaghati, 2022). بر اساس حکمت نظری و عملی اسلام، مسلمانان باید در کلیه شئون مادی و معنوی زندگی خود هویت متناسب با فرهنگ و شریعت اسلام داشته و دارای مرزبندی روشنی با سایر مکاتب فکری و عملی باشند (Sadighi et al., 2021). آیات و روایات متعددی برای لزوم تحقق هویت اسلامی در آثار و افکار مسلمانان بر پایه اصل «عدم تشابه مسلمین به پیروان سایر مکاتب» نقل شده است؛ از جمله می‌توان به روایت امیرمؤمنان علی استناد نمود که می‌فرماید: «مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ عَدَّ مِنْهُمْ» و یا روایت منقول از امام صادق اوحی الله الی النبی من انبیائه: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ لَا يَلْبَسُوا لِبَاسَ أَعْدَائِهِمْ وَلَا يَطْعَمُوا مَطَاعِمَ أَعْدَائِهِمْ وَلَا يَسْلُكُوا مَسَالِكَ أَعْدَائِهِمْ فَيَكُونُوا أَعْدَائِهِمْ كَمَا هُمْ أَعْدَائِهِمْ». لذا از دیدگاه اسلام، معماری مسلمانان مانند سایر ابعاد حیات مادی و غیرمادی آنان، باید دارای چارچوب مشخصی باشد که متضمن هویت اسلامی باشد و در نهایت ضرورت تبیین وجود این چارچوب ضروری است (Noghrehkar & Raisi, 2012). از دیدگاه عموم فقیهان و محدثان، اکثر فیلسوفان و بزرگان فلسفه اسلامی، بسیاری از حکماً، عارفان و متکلمان بزرگ، همگی بر اصالت تمرکز و توجه بر نصوص دینی و هندسه معرفتی قرآن کریم برای درک روش صحیح زندگی تأکید دارند (Noghrehkar & Rahimi, 2022). به عبارت دیگر، نصوص دینی مبنای شناخت و درک معماری اسلامی است (Nasr et al., 2017). دین اسلام اصول و ارزش‌هایی

2014). حسین‌پور و همکاران در مقاله ارزیابی مفاهیم اسلامی، طراحی مسکن، باهدف بازآفرینی در مسکن معاصر، با بررسی ابعاد مختلف معماری، بر اهمیت طراحی مسکن متناسب با ارزش‌های سنتی و ویژگی‌های محیطی، اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی پرداخته شده است (Hoseinpour, 2018). محمد نقی‌زاده در کتاب شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات) ضمن تبیین اصول و مبانی معماری و شهرسازی اسلامی به موضوع مسکن مطلوب از دیدگاه اسلام پرداخته است (نقی‌زاده، 1387). محمد منان رئیسی و عبدالحمید نقره‌کار در مقاله معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی، نظریه‌ای جدید در حوزه معنای آثار معماری با عنوان «معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی» ارائه نموده‌اند که هدف اصلی از تبیین این نظریه، تبیین ماهیت معنا در آثار معماری از منظر اسلامی است (Raeisi & Noghrehkar, 2019). در زمینه مطالعات انجام شده در حوزه معنا در کالبد معماری، Sadrykia et al., 2020، تمثیل در معماری را زمینه‌ساز ایجاد بناهای جدی با بنیان‌های معنادار که موجب آفرینش معماری متعالی و ماندگار در عصر حاضر معرفی شده است. برخی پژوهشگران نظیر Samin Sharifi, Hayaty, et al., 2018؛ Miaoghi 2019؛ Vasigh, Noghrehkar & Rahimi, 2022؛ Eslami Mahmoodabadi et al., & Pashutnizadeh, 2010؛ Hashemi Feshharaki, 2020؛ Okhovat, 2016؛ 2021 با استناد به آیات و روایات اسلامی در باب مسکن به استخراج اصول طراحی مسکن و معیارهای مختلف طراحی فضاهای سکونتی از منظر اسلام (شامل هویت، امنیت، حریم، آرامش، همسایگی و غیره) پرداخته‌اند. اما در اغلب این پژوهش‌ها میان اصول و مباحث مطرح شده در حوزه مسکن، مفهوم و مؤلفه‌های امر ساختن مسکن مطلوب از منظر نصوص اسلام ارتباط مؤثری وجود ندارد و توجه چندانی به این مهم نشده است. در این پژوهش سعی شده است تا با استناد به منابع قرآنی و روایی موثق به این خلأ پرداخته شود و برای مؤلفه‌های ساخت مسکن مطلوب از منظر اسلام به‌عنوان نظامی جامع و سازوکارهای آن، اصولی مبتنی بر متون دست‌اول و موثق دینی استنتاج شود.

را برای پیروان خویش معرفی می‌کند و هم این که مردمان را به تبعیت از آن اصول و ارزش‌ها فرا می‌خواند. با مراجعه به نصوص اصیل آن می‌توان این اصول و ارزش‌ها را بازشناخت و آن‌ها را به‌عنوان اصلی‌ترین ویژگی‌های زیست مطلوب اسلامی را که برای شیوه زیست مسلمانی متناسب است معرفی کرد (Naghizade, 2015). از این رو یکی از موضوعات اصلی که در مطالعات مربوط به شهر اسلامی، به‌ویژه در تبیین نگاه اسلام نسبت به شهر و اجزاء آن، ذهن و مطالعات پژوهشگران را به خود مشغول می‌کند. چگونگی دریافت نظر اسلام از متون اصیل و نصوص در باب شهر (معماری و شهرسازی) است (Soroush et al., 2021). در این زمینه روش‌های مختلفی اتخاذ می‌شود که نتایج مختلفی را در پی خواهد داشت (Naghizadeh, 2012). قرآن کریم مهم‌ترین منبع استنباط احکام به شمار می‌رود و با بهره‌گیری از عمومات و اطلاقات آیات احکام موضوعات جدید قابل استنباط است و احادیث مربوط، مصادیقی از آن‌ها را ذکر نموده‌اند و آن‌ها را تخصیص نرده و مقید نساخته‌اند. اینکه بسیاری از احکام که به‌ظاهر از آیات قرآن قابل استنباط نیستند، با تأمل و دقت و نظر شناخته خواهند شد و این پژوهشگران هستند که باید همیشه در حال کندوکاو مسائل در قرآن بوده تا چشمه‌های احکام و معارف حق از آیاتش جوشیده و به‌سوی نسل‌های تشنه هدایت قرآنی جاری شود باید توجه داشت که اطلاقات و عمومات و اصول اساسی که قرآن کریم در هر زمینه‌ای مطرح کرده است همواره می‌تواند راه‌گشای بسیاری از مسائل باشد (Hayati et al., 2017). با بررسی اولیه کلیدواژه‌های آیات و احادیث مندرج در ذیل آن‌ها متون دینی مرتبط با سه حوزه (انسان، رفتار و کالبد) که بایستگی‌ها و شایستگی‌ها درباره فضای زیست انسان اشاره دارند در چهار فاز گزینش می‌شود 1- متونی که نص و صریح (مستقیم)، یا ظاهر در مرادند (غیرمستقیم) به‌طور مجزا انتخاب و استخراج می‌شوند، 2- متونی که دارای صراحت یا ظهور نیستند؛ ولی با تحلیل و ترکیب ما را به نکات ویژه بنایی می‌رسانند، جدا می‌شوند (Naghizade, 2015). از این رو حقیقت اسلام در جهان معاصر و ضرورت نقش‌آفرینی آن به‌عنوان منبعی غنی در

سامان‌دادن به هویت فرهنگی و تمدنی مسلمانان در پرتو علوم مبتنی بر معرفت دینی و توحیدی، مسأله مراجعه به نص اصیل و تفسیر صحیح از آیات و احادیث را به‌واسطه نقش قابل تأمل آن در تولید علوم و معارف اسلامی معماری و شهرسازی جایگاهی ویژه می‌بخشد (Sedighi et al., 2021).

2- روش تحقیق

پژوهش حاضر با توجه به هدف مورد نظر، با رویکرد کیفی و روش داده‌بنیاد متنی¹ انجام شده است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و تهیه فیش از منابع معتبر اسلامی پیرامون قرآن کریم، آیات و روایات موثق به گردآوری اطلاعات می‌پردازد. نظریه داده‌بنیاد یکی از مهم‌ترین راهبردهای پژوهش‌های کیفی محسوب می‌شود. هدف نهایی این راهبرد در این مقاله تدوین اصول و ملزومات عمل در امر ساختن مسکن مطلوب است که به صورت استقرایی انجام می‌شود. بر این اساس آیات و روایات مرتبط با موضوع پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و جهت رسیدن به چارچوب مفهومی و نظریه از کدگذاری محوری در قالب مدل پارادایم «استراوس و کوربین» استفاده شده است. از این رو کدگذاری در سه مرحله باز، محوری و انتخابی انجام شده است. در این روش پژوهشگر تحلیل داده‌ها را با کدگذاری باز آغاز می‌کند که هدف از این مرحله جداسازی داده و پیوست مفاهیم اولیه است که ماهیت تجزیه‌ای دارد. نتایج به‌دست‌آمده از این مرحله شامل مفاهیمی است که واحدهای اصلی تحلیلند. در مرحله دوم کدگذاری محوری است که ماهیتی ترکیبی دارد و از اتصال بین مفاهیم، مقولات به‌دست‌آمده است. مفاهیم واژه‌هایی هستند که رویدادها، حوادث، رخدادها و پدیده‌ها را جداگانه نام‌گذاری می‌کنند، بنابراین مقوله‌سازی به معنای طبقه‌بندی این مفاهیم است. وقتی مفاهیم با یکدیگر مقایسه می‌شوند و به‌نظر رسد که به پدیده‌های مشابه مرتبط هستند این مقولات کشف می‌شوند و بدین ترتیب، مفاهیم در مرتبه بالاتری دسته‌بندی می‌شوند. مقولات به‌عنوان دومین عنصر در مقایسه با مفاهیم سطح بالاتری برخوردار بوده و انتزاعی‌تر هستند. برای درک

موثق کوشیدیم تا اقدامات لازم جهت تحقق امر ساختن مطلوب از منظر نصوص دینی را به منظور ساخت مسکن مطلوب شناسایی و در انتها بعد از مفهوم سازی و دسته بندی مفاهیم، معیارهایی را که جهت امر ساختن مسکن مطلوب می بایست لحاظ نمود، تدوین شود.

3- نتایج و بحث

با توجه به کدگذاری باز که در جدول 1 بر اساس نظریه داده بنیاد متنی انجام شده است. اکنون باید مؤلفه ها و عوامل مؤثر را که در نصوص اسلامی برای ساخت مسکن مطلوب بیان شده است، مشخص نمود. بدین منظور با تحلیل داده های جداول و کدگذاری محوری آن ها انجام می شود.

بهتر مرحله اول (کدگذاری باز) و مرحله دوم (کدگذاری محوری) باید گفت: در کدگذاری باز مبانی و شاخص های مطرح در احادیث و روایات با کمک تفسیرهای موجود در متون دینی استخراج شد. در طبقه بندی مفاهیم به دست آمده از متن، به هر مفهوم عنوانی اختصاص یافت. از این رو کدگذاری محوری انجام شد تا مفاهیم فرعی به مقولات اصلی تر تبدیل شود. در نهایت مرحله سوم، کدگذاری انتخابی است که شامل فرایند پالایش مقولات و نیز پیوند دادن آن ها با هم است. در این مرحله، با تجمیع و برقراری ارتباط بین مقولات، شاخص ها و معیارهای عمل جهت امر ساختن مسکن مطلوب تبیین شده اند. در حقیقت در این مرحله است که پژوهشگر بر اساس داده های خود به نظریه می رسد. از این رو با استخراج اصول و شاخص های برآمده از آیات و روایات

جدول 1- استخراج و تولید مفاهیم اولیه مرتبط با ساخت مسکن اسلامی در کدگذاری باز

Tab 1. Extraction and production of basic concepts related to the construction of Islamic housing in open coding

نشانه	مفاهیم استخراج شده (داده)	آیات و روایات	نشانی
	W11 : حیات همه موجودات اعم از انسان، حیوانات و نباتات وابسته به آب است.	«وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ»	قرآن کریم 21سوره انبیاء/ آیه
	W12 : عدم هدررفت آب و ذخیره آن برای مصارف حیاتی	«وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى»	18سوره سبأ/ آیه
	W13 : آبادانی و زراعت به واسطه نعمت آب		
W	W11 : همه انسان ها از نفس واحدند و مایه رویش تمام گیاهان و نباتات، آب باران است	«وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ»	99سوره انعام/ آیه
	W21 : نیاز همه امور و ابعاد مختلف حیات به آب امری میرهن است.	«وَأَعْلَمُ أَنْ لِكُلِّ عَمَلٍ نَبَاتًا. وَ كُلُّ نَبَاتٍ لَا غِنَىٰ بِهِ عَنِ الْمَاءِ»	154نهج البلاغه/ خطبه
	W22 : اهمیت احیاء منابع آبی جهت عمران، توسعه و آبادانی	الأمر فی التهر علی ما وصفوا فمن أحب أن یعمل فمره بالعمل والتهر لمن عمل دون من کرهه	کتاب أنساب الأشراف، 338ص
	W23 : عزم جمعی در آبادانی و سازندگی		
	W24 : حفظ و نگهداری منابع آبی طبیعی و زمین به منزله عمران و زراعت	«لا تطیب السکنی إلا بثلاث: الهواء الطیب، والماء الغزیر العذب و الارض الخواره»	نهج الفصاحه، ج 1، ص 425.
M	M11 : هماهنگی و تناسب ساختمان انسان با ساختار طبیعت		
	M12 : اهمیت و نقش طبیعت در تهیه اسباب زندگی به منظور سکونت	«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ.»	80سوره نحل/ آیه
	M13 : توجه به وزن سبک مصالح مصرفی در ایجاد محل سکونت		
	M14 : لزوم بهره گیری انسان از شرایط و امکانات طبیعی به منظور ساخت مسکن	تَتَخَذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَيَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آيَةَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ	74سوره اعراف/ آیه

نشانی	آیات و روایات	مفاهیم استخراج شده (داده)	شناسه
26 / آیه 32 سوره سجده	أُولَئِكَ يَهْدِي لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ	: حفظ و نگهداری آثار تاریخی جامانده از نیاکان و گذشتگان برای درک وقایع گذشته : بررسی و مکاشفه در عوامل عزت و ذلت اقوام گذشته به منزله عبرت و ژرف‌نگری : ضرورت حفظ آثار باستانی با میزان تخریب بالا و خرابه‌های خاموش.	H11 H12 H13 H
75 / آیه 15 سوره حجر -76	«إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ» «وَأَنَّهَا لَيَسْبِيلٌ مَّقِيمٌ»	: حفظ و نگهداری آثار باستانی به‌منظور درک وقایع تاریخی و نشانه‌ها.	H11
3 / آیه 3 سوره آل عمران 97	«فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا يُرَاهِمُ»	: اهمیت و حفظ نشانه‌های قدسی در اماکن معنوی و تاریخی	H14
56 / آیه 7 سوره اعراف	«وَلَا تَفْسُدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ»	: نهی از فساد و تخریب آبادی‌های زمین. : دوری از فساد در زمین سیره و روش نیکوکاران است	E11 E12
74 سوره اعراف / آیه	تَتَّخِذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا اللَّهَ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ	: نهی از تخریب و فساد در زمین	E11
34 / آیه 27 سوره نمل	«إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَافَ أَهْلِهَا آذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ»	: سلطه‌طلبی و تمامیت‌خواهی عامل نابودی طبیعت است	E13
18 / آیه 21 سوره الانبیاء	«بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ»	ساختن و ویران کردن بی آنکه سودی عاید کند لغو و باطل است.	E14
68 / آیه 16 سوره نحل	«وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ»	: احترام و توجه به نظام مندی و آرایش طبیعت در طراحی و مهندسی ساخت خانه‌ها	E15
26 سوره شعراء / آیه 149 - 152	«وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ» «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا» «وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ» الَّذِينَ يَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ»	: نهی از فساد و خرابی در طبیعت و محیط‌زیست : انسان در برابر چگونگی بهره‌برداری از طبیعت و محیط‌زیست مسئولیت دارد	E11 E16
22 / آیه 2 سوره بقره	«الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً»	: انسان در برابر چگونگی بهره‌برداری از طبیعت و تصرف در زمین مسئولیت دارد.	E16 E
167 نهج البلاغه / خطبه	«اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ، أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُ»	: مسئولیت داشتن در برابر همه چیز از جمله حیوانات و طبیعت : توجه اسلام نسبت به کیفیت و طریقه بهره‌برداری از طبیعت بکر به‌عنوان نعمت الهی.	E21 E22
الصحيح من سيرة النبي / ج 23 / ص 112 العظم / ج	«أَنَّهُ قَضَىٰ فِيمَنْ قَتَلَ دَابَّةً عَيْنًا أَوْ قَطَعَ شَجْرًا أَوْ أَفْسَدَ زَرْعًا أَوْ هَدَمَ بَيْتًا أَوْ عَوَّرَ بئرًا أَوْ نَهْرًا أَنْ يُعْرَمَ قِيَمَةٌ مَا اسْتَهْلَكَ وَ أَفْسَدَ وَ ضَرَبَ جِلْدَاتٍ نَكَالًا وَ إِنْ أَخْطَأَ وَ لَمْ يَتَعَمَّدْ ذَلِكَ فَعَلَيْهِ الْعُرْمُ وَ لَا حَبْسٌ عَلَيْهِ وَ لَا أَدَبٌ وَ مَا أَصَابَ مِنْ بَهِيمَةٍ فَعَلَيْهِ فِيهَا مَا نَقَصَ مِنْ ثَمَنِهَا.»	: نهی از تخریب طبیعت و محیط‌زیست، آسیب به خانه، کشتزارها و حیوانات و آلوده کردن آب‌ها.	E23
320 تحف العقول / ص	«لَا تُطِيبُ السُّكْنَى إِلَّا بِثَلَاثٍ: الْهَوَاءِ الطَّيِّبِ وَ الْمَاءِ الْغَزِيرِ الْعَذْبِ وَ الْأَرْضِ الْخَوَّارَةِ.»	: توجه اسلام نسبت به کیفیت و طریقه بهره‌برداری از طبیعت بکر به‌عنوان نعمت الهی. : سه ویژگی شهر مطلوب؛ هوای خوش، آب فراوان گوارا و زمین حاصلخیز.	E22 E24
97، ص 7 بحار الانوار، ج	وَ تَحْفَظُوا مِنَ الْأَرْضِ فَإِنَّهَا أُمَّكُمْ وَ لَيْسَ فِيهَا أَحَدٌ يَعْمَلُ خَيْرًا أَوْ شَرًّا إِلَّا وَ هِيَ مُحَبَّرَةٌ بِهِ.»	: توجه اسلام نسبت به کیفیت و طریقه بهره‌برداری از طبیعت بکر به‌عنوان نعمت الهی.	E22

نشانی	آیات و روایات	مفاهیم استخراج شده (داده)	شناسه
من لا يحضره الفقيه، 334/الصفحه	«لَا ضَرَرَ وَ لَا إِضْرَارَ فِي الْإِسْلَامِ.»	: عدم تعدی و تخریب طبیعت و محیط‌زیست E23 : ضرر رساندن و بهره‌برداری مخرب و غیرمجاز از E25 منابع طبیعی ممنوع و حرام است.	
، ص 1نهج الفصاحه، ج 425.	«ثلاث يجلبن البصر، النظر إلى الخضرة و إلى الماء الجاری و إلى الوجه الحسن»	: توجه اسلام نسبت به کیفیت و طریقه بهره‌برداری E22 از طبیعت بکر به‌عنوان نعمت الهی. : اهمیت عناصر طبیعی همچون فضای سبز، آب E26 روان در ساخت مسکن و محل سکونت	
، ص 1وسائل الشیعه، ج 425.	«ثلاث ملعونٌ فی فعلین: المتغوط ظلّ النزال و المانع الماء المتتاب و سادّ الطریق الملوک»	: نهی از تخریب و آلودگی محیط‌زیست و اماکن E23 عمومی	
، ص 1نهج الفصاحه، ج 425.	«لا تطیب السکنی إلا بثلاث: الهواء الطیب، والماء الغزیر العذب و الارض الخوراء»	: حفظ هوای پاک و محیط‌زیست E27	
من لا يحضره الفقيه، 334/الصفحه	«لَا ضَرَرَ وَ لَا إِضْرَارَ فِي الْإِسْلَامِ.»	: رعایت حدود در تصرف زمین L21	
217تحف العقول / ص	«أعظمُ الخطايا إقتطاعُ مالِ امرئٍ مُسلمٍ بغيرِ حقٍّ.»	: اهمیت حق‌الناس و مباح بودن محل ساخت L22 مسکن	
، ص 1وسائل الشیعه، ج 425.	«ثلاث ملعونٌ فی فعلین: المتغوط ظلّ النزال و المانع الماء المتتاب و سادّ الطریق الملوک»	: نهی از غصب منابع آبی و رعایت حقوق افراد L23 : نهی از سدّ معابر به‌منظور ساخت‌وساز L24	
، ص 2میزان الحکمه، ج 510	«حُرْمَةُ مَالِ الْمُسْلِمِ كَحُرْمَةِ دَمِهِ.»	: نگاه‌داشتن حدود و حریم اموال و املاک مسلمانان L21 در ساخت بنا	L
125 ص 5الکافی / ج	«إِنَّ الْحَرَامَ لَا يَنْمَى، وَ إِنْ نَمَى لَا يُبَارَكُ لَهُ فِيهِ.»	: رزق حلال و درآمد مشروع به‌منظور ساخت مسکن L25	
/ ص 1نهج الفصاحه/ ج 162	«اتَّقُوا الْحَجَرَ الْحَرَامَ فِي الْبُنْيَانِ فَإِنَّهُ أَسَاسُ الْخَرَابِ.»	: استعمال سنگ (مصالح) حرام در ساخت بنا مایه L26 ویرانی و خرابی است.	
/ ص 1نهج البلاغه/ ج 510	«الْحَجَرُ الْغَضْبُ فِي الدَّارِ رَهْنٌ عَلَى خَرَابِهَا.»	: ویرانی ساختمان‌هایی که با مال غضبی ساخته L25 می‌شوند.	
88/ آیه 27سوره نمل	«صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ.»	: ساخت خانه مستحکم همچون تمام آفریده‌های S11 خداوند	
98/ آیه 18سوره کهف	«قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا.»	: تأمین امنیت با ساخت خانه مستحکم و بادوام در S12 برابر عوامل بیرونی	
/ آیه 23سوره مؤمنون 50	«وَ جَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ آيَةً وَ آوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعِينٍ.»	: آب و امنیت، از ملزومات ضروری مسکن و S13 سکونت است.	
سوره حجر 82/ 15 آیه 82	«وَكَانُوا يَنْجِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ.»	: تأمین امنیت با ساخت خانه مستحکم و بادوام در S12 برابر عوامل جوی	S
4/ آیه 106سوره قریش	«وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ.»	: برقراری امنیت و برطرف‌کردن عوامل ترس در S14 محل سکونت	
126 - سوره بقره 2/ آیه 128 / صحیح بخاری، ج 424	«رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ.»	: برقراری امنیت و برطرف‌کردن عوامل ترس در S14 محل سکونت : ایجاد فضای امن، آرام و بی‌اضطراب در ساخت S15 مسکن. : ضرورت ساخت مکانی امن برای همگان و روزی S16 به را همه (حتی کفار).	

نشانی	آیات و روایات	مفاهیم استخراج شده (داده)	شناسه
87/ آیه 10 سوره یونس	«وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ»	: ساخت خانه‌ها مقابل هم به جهت تمرکز، حفاظت و امنیت	S17
27/ آیه 24 سوره نور	«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا.»	: ضرورت تأمین امنیت و حفظ حریم خصوصی و امن کاربران در خانه.	S18
80 سوره نحل / آیه	«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَانًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ.»	: خانه محل آرامش و آسایش است. P11	
4/ آیه 48 سوره فتح	«هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ.»	: آرامش و آسایش تنها با یاد خداوند و در سایه الطاف الهی است	P12
28/ آیه 13 سوره رعد	«وَتَطْمِئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ.»	: آرامش و آسایش تنها با یاد خداوند و در سایه الطاف الهی است.	P12
248/ آیه 2 سوره بقره	«أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ.»	: ضرورت و لزوم تأمین آرامش و آسایش انسان. P13 : آرامش و آسایش تنها با یاد خداوند و در سایه الطاف الهی است.	P12
22/ آیه 2 سوره بقره	«الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً.»	: لزوم توجه به استقرار و تأمین آرامش در محل سکونت	P14
64/ آیه 40 سوره غافر	«جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا.»	: ارجاع خداوند به آرام ساختن زمین برای سکونت بشر	P15
127/ آیه 2 سوره بقره	«يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمَ الْقَوَاعِدَ ... رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا.»	: ساخت خانه امر آیینی و الهی D11 : در مسیر اهداف الهی، کار بنایی و کارگری نیز D12 عبادت است؛ لذا از خداوند قبولی آن را می‌خواهند. : نیت عمل در ساخت خانه و قبول شدن آن نزد D13 پروردگار اهمیت دارد.	
56/ آیه 51 سوره زاریات	«وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ.»	: هدف از خلقت انسان عبادت و پرستش خداوند است	D14
28/ آیه 13 سوره رعد	«وَتَطْمِئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ.»	: ساخت خانه باهدف سوق دادن به ذکر الهی. D15	
13/ آیه 89 سوره فجر	«فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطًا عَذَابٍ.»	: توسعه و ابتکار عمل در خانه‌سازی اگر همراه D16 باتقوا و صلاح و یاد خدا نباشد عامل سقوط و نابودی خواهد بود.	
36/ آیه 24 سوره نور	«فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيَذُكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ.»	: ذکر و یاد خدا در خانه راهیابی به نور هدایت D17 الهی و معنویت	
74 سوره اعراف / آیه	تَتَّخِذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْجُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ	: ساخت خانه با هدف سوق دادن به ذکر الهی D15	
87/ آیه 10 سوره یونس	«وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً»	: ساخت مسکن باهدف سوق دادن به ذکر الهی و D15 سازگار با اهداف مکتبی	
165، ص 90 بحار الانوار، ج	«إِنَّ رَبِّي أَمَرَنِي أَنْ يَكُونَ نَطْقِي ذِكْرًا وَصَمْتِي فِكْرًا وَنَظْرِي عِبْرَةً.»	: نیت عمل در ساخت خانه و قبول شدن آن نزد D21 پروردگار اهمیت دارد.	
167 نهج البلاغه / خطبه	«اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّى عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ، أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لَا تَعْصُوهُ»	: داشتن تقوا و یاد خدا در عمل D22	

P

D

نشانی	آیات و روایات	مفاهیم استخراج شده (داده)	شناسه
134/ آیه 2 سوره بقره	«تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ»	: توجه به زیست جمعی و گروهی بر اساس U11 ویژگی‌های مشترک	
1/ آیه 106 سوره قریش	«لِيَأْلَفَ قَرِيْشٍ»	: ضرورت وحدت و الفت میان اقشار جامعه. U12	
87/ آیه 10 سوره یونس	«وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ»	: توجه به مشارکت، تعامل و تعاون و انس بهتر U13 مسلمانان در ساخت خانه‌ها : ساخت خانه‌های مسلمانان مقابل یکدیگر به U14 جهت تمرکز در محله مسکونی و اجتماع واحد	
143/ آیه 2 سوره بقره ، ص 7 صحیح بخاری، ج 525	«وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا.»	: ارجاع پیامبر (ص) به امت واحد به‌عنوان امت U15 میانه، معتدل و عادل و ضرورت اهتمام به امت	
1/ آیه 3 سوره آل عمران 103	«وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا.»	: ضرورت توجه بر مبانی قرآن کریم برای حفظ U16 یکپارچگی اجماع مسلمانان : اهتمام بر تمرکز و انسجام در اجتماع مسلمانان U17	
، ص 1 کنز العمال، ج 206	«آیها الناس علیکم بالجماعة وایاکم والفرقة.»	: زیست مطلوب در گرو همبستگی اجتماعی U21 نهی از زیست فردی و جدایی از اجتماع: U22	
، ص 3 صحیح بخاری، ج 98	«ایاکم والظن فان الظن اکذب الحدیث و لاتجسسوا و لاتحسسوا، و لاتناجشوا و لاتحاسدوا و لاتدابروا، و لاتباغضوا و کونوا عبادالله اخوانًا.»	: توجه به مشارکت، تعامل و تعاون و انس بهتر U23 مسلمانان در ساخت خانه‌ها : تشویق به مساعدت و رابطه خوب با یکدیگر U24	U
، 28 بحار الانوار، ج 104. ص	«انّ المسلمین ید واحدة علی من سواهم وانّ لا یرخر من جماعة المسلمین الا مفارق معاندلهم مظاهر علیهم.»	: ساخت خانه‌های مسلمانان مقابل یکدیگر به U25 جهت تمرکز در محله مسکونی و اجتماع واحد : اهتمام بر تمرکز و انسجام در اجتماع مسلمانان U26	
، 8 مسند ابن حنبل، ج 443. ص	«انّ المؤمن من اهل الایمان بمنزلة الرأس من الجسد یألم المؤمن لأهل الایمان کما یألم الجسد لما فی الرأس.»	: تقویت روحیه تعاون و هویت جمعی مسلمانان U27 : احساس مسئولیت نسبت به خانه و مسائل جامعه U28 مسلمانان	
ریاض الصالحین، ص 325.	«هو طلاقه الوجه، وبذل المعروف، وكف الأذى.»	: زیست مطلوب در گرو همبستگی اجتماعی و U21 تعاملات شایسته : تشویق به مساعدت و رابطه نیکو با یکدیگر U24	
125. مکارم الاخلاق، ص	«انّ للدار شرفا و شرفها الساحة الواسعة و الخطأ الصالحون و انّ لها برکة و برکتها جوده موضعیها وسعة ساختها و حسن جوار جيرانها.»	: اهمیت وسعت خانه و محوطه باز (حیاط) U29 : اهمیت بازیابی ارزش‌های اسلامی و جنبه‌های U210 اجتماعی در ساخت خانه‌ها	
54. نهج الفصاحة، ص	«صِلَةُ الرَّحِمِ وَ حَسَنُ الْخُلُقِ وَ حَسَنُ الْجَوَارِ یَعْمُرَانِ الدِّیَارَ وَ یَزِیدَانِی الْاَلْعَمَارِ.»	: دعوت به داشتن روابط حسنه و صلح‌رحم U211 : اهمیت صیانت از محیط‌زیست و آبادانی U212 : سکونت و زیست مطلوب در گرو تعاملات و U21 همبستگی اجتماعی مسلمانان	

3-1- کدگذاری محوری داده‌ها

در جدول 2، داده‌ها با توجه به محتویات آن‌ها دسته‌بندی و کدگذاری شده‌اند تا به کمک آن بتوان مؤلفه‌های ساخت مسکن مطلوب مبتنی بر نصوص اسلامی را دسته‌بندی کرد.

3-2- کدگذاری انتخابی

به‌منظور جمع‌بندی و ثبات بیشتر مفاهیم و مؤلفه‌ها، در این مرحله در یک دسته‌بندی کلی‌تر، داده‌ها در قالب مؤلفه‌های محدودتری سازماندهی و ارائه می‌شوند. به همین ترتیب که به وجوه مشترک مؤلفه‌های مراحل

عوامل مؤثر بر تحقق‌پذیری ساخت مسکن مطلوب ممکن است به دست بیاید، اشاره می‌شود. منظور از متغیر بازدارنده، عواملی است که امروزه جامعه مدرن و معاصر با آنها روبرو است و این عوامل بر تمامی جنبه‌های زندگی سایه انداخته است. منشأ این مشکلات را می‌توان انقلاب صنعتی و نیاز بیشتر به مسکن و توسعه شهرنشینی دانست. علاوه بر تحولات گسترده انقلاب صنعتی، دور شدن از اندیشه‌های دینی و گسترش اندیشه‌های فلسفی مدرن و تحولات اجتماعی، اعتقادی و اخلاقی از قبیل فردگرایی، اصالت عقل، تغییر جایگاه خدا و انسان و اعتقاد با چیرگی بر طبیعت و در نهایت تغییرات سبک زندگی را در به دنبال داشت.

قبل، شناسایی شده و باتوجه به اشتراکات آنها، در دسته‌بندی کلی و محدودتر قرار می‌گیرند. در جدول 3 مراحل کدگذاری انتخابی نشان داده شده است. در جدول 3 مشاهده می‌شود که با توجه همه‌جانبه به مسائل معنوی، اجتماعی، محیط زیستی و حقوقی، می‌توان به الگویی موفق برای مسکن مطلوب اسلامی رسید و توجه بیش از حد به یک عامل نباید باعث کم‌اهمیتی سایر عوامل شود. پس از کدگذاری مفاهیم و مؤلفه‌های مرتبط در جداول ارائه شده، با عنوان گام نهایی در روش پژوهشی داده‌بنیاد متنی، شاخص‌ها در قالب متغیرهای بازدارنده، زمینه‌ساز و مؤثر مورد بررسی قرار می‌گیرند. در آخر نیز نتایج و پیامدهایی که در نتیجه غلبه بر متغیرهای بازدارنده و زمینه‌ساز برای گسترش

جدول 2- کدگذاری محوری مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با ساخت مسکن مطلوب اسلامی

Tab. 2-Core coding of concepts and categories related to the construction of desirable Islamic housing

مقوله (مؤلفه‌ها)	مفاهیم	شناسه (کدها)
حفظ و بهره برداری بهینه از منابع آبی	ضرورت منابع آبی + نکوهش از اسراف و هدررفت منابع طبیعی + بهره‌برداری صحیح از منابع آب + زراعت و آبادانی به‌واسطه نعمت آب + احیاء منابع آبی + حفظ و نگهداری منابع طبیعی + آب و امنیت از ملزومات مکان‌یابی محل سکونت	W11+W12+W13+W21+W22+W24+S13
بهره‌گیری از امکانات طبیعی و طراحی سازگار با محیط‌زیست	پیوند میان طبیعت و سکونت انسان + نقش طبیعت و شیوه‌های ساخت + استفاده از مصالح طبیعی + ساخت مسکن منطبق با امکانات طبیعی + احترام به آرایش طبیعت	M11+M12+M13+M14+E15
اهمیت حفظ بافت تاریخی	ضرورت حفظ آثار تاریخی + نگهداری صحیح از آثار باستانی با تخریب بالا + پاسداری از میراث نیاکان و گذشتگان + احیاء و حفاظت بافت‌های تاریخی + صیانت و حراست نشانه‌ها و آثار معنوی تاریخی	H11+H12+H13+H14
رعایت حقوق عمومی در بهره‌برداری از طبیعت	انحصارطلبی باعث نابودی طبیعت + اهمیت چگونگی بهره‌برداری از طبیعت + مسئولیت نسبت به تصرف در زمین + مسئولیت داشتن در برابر تمام عناصر طبیعی و حیوانات + پرهیز از ضرر رساندن و بهره‌برداری مخرب + تلاش برای آبادانی زمین + رعایت حقوق افراد در استفاده از منابع طبیعی	E13+E16+E21+E23+E25+W23+L23
مطلوبیت طبیعت و محیط‌زیست	احترام به آرایش طبیعت + توجه به کیفیت و طریقه بهره‌برداری از طبیعت بکر + دوست‌داشتن محیط‌زیست + پاسداری از طبیعت	E15+E22
مسئولیت‌های اخلاقی در حفاظت از محیط‌زیست	نکوهش تخریب و فساد در طبیعت + دوری از فساد در زمین نشانه نیکوکاران + خودداری از تخریب طبیعت به‌واسطه ساختن + پرهیز از تخریب و آلوده‌کردن محیط‌زیست + اسراف و فساد باعث نابودی منابع طبیعی + تلاش برای حفاظت و صیانت از محیط‌زیست	E11+E12+E14+E23+L23+U212
رعایت حریم و مباح بودن محل ساخت	ضرورت رعایت حدود در تصرفات + اهمیت مباح بودن محل ساخت + پرهیز از تجاوز با حریم دیگران + خودداری از سد معابر و اشغال مسیر به‌منظور ساخت‌وساز + احترام به حقوق دیگران	L21+L22+L24
اهمیت ایمنی و مصونیت	اهمیت پایداری و استحکام و خانه + دوام و مقاومت کافی در برابر عوامل جوی	S11+S12
امنیت جمعی و کنترل نفوذ فضایی	ضرورت تأمین امنیت در خانه + برطرف کردن عوامل ترس و اضطراب + الزام ساخت خانه امن برای همگان + حفاظت و امنیت با ساخت خانه‌ها مقابل هم + ایجاد حریم خصوصی و امن برای افراد + تأمین امنیت در گرو همبستگی اجتماعی	S13+S14+S16+S17+S18+U25

مقاله (مؤلفه‌ها)	مفاهیم	شناسه (کدها)
آسایش جسمی و روحی	خانه محل آسایش و آرامش + توجه به آرامش روحی و روانی انسان + توجه به استقرار و ثبات در محل سکونت	P11+P13+P14
تسلی و آرامش با یاد خدا	آرامش و تسلی روح تنها با یاد خدا + آرام ساختن زمین برای سکونت بشر + آرامش انسان در سایه الطاف الهی	P12+P15
عبادت و پرستش نیاز ثابت انسان	ساخت خانه امر الهی + تمرکز بر معنویات + عبادت و پرستش خدا وسیله رسیدن به کمال	D12+D14
تقوا و تدبیر ملاک و معیار عمل	کار در مسیر اهداف الهی همچون عبادت + عبادت و بندگی در همه حال + اهمیت نیت عمل و قبول شدن آن نزد پروردگار + توسعه و ابتکار عمل بدون ایمان و تقوا باعث نابودی و سقوط	D12+D13+D16+D21+D22
آرامش درونی با تقرب الهی	ساخت خانه باهدف سوق دادن به ذکر الهی + خانه سازگار با اهداف مکتبی + آرامش و تسلی روح تنها با یاد خدا + آرامش انسان در ساله الطاف الهی	D15+D17+P12
امنیت و رفاه پیرو زیست جمعی	زیست جمعی بر اساس ویژگی‌های مشترک + ساخت خانه‌های مقابل هم به جهت تمرکز + زیست مطلوب در گرو همبستگی اجتماعی + پرهیز از زیست انفرادی + امنیت و همسایه + توسعه و آبادانی در گرو همبستگی اجتماعی	U11+U14+U21+U22+U23+U25+W23
اعتدال، میانه‌روی و وحدت‌گرایی	اهمیت وحدت و الفت میان اقشار جامعه + میانه‌روی مایه اتحاد و انسجام + توصیه به میانه‌روی در امت + تأکید بر مبانی اسلامی + تمرکز و انسجام در جامعه + توجه به هویت جمعی و روحیه تعاون	U12+U15+U16+U27+U27
معاشرت با همسایگان و آگاهی از احوالات یکدیگر	توجه به مشارکت و تعامل افراد + مساعدت و نیکی با همسایگان + احساس مسئولیت نسبت خانه و زندگی سایر مؤمنان + دعوت به روابط حسنه و صله ارحام	U13+U24+U28+U211
نقش و اهمیت فضای باز و محوطه‌سازی	اهمیت وسعت خانه + محوطه باز + توجه به ارزش‌های اسلامی در خانه‌ها + اهمیت فضای سبز و درختکاری + روان ساختن جوی آب + توجه به محوطه‌سازی	U29+U210+E26

جدول 3- شماره‌گذاری انتخابی اصول ساخت مسکن مطلوب مبتنی بر نصوص اسلامی

Tab. 3-Selective numbering of the principles of building desirable housing based on Islamic texts

دین‌داری و معنویت‌گرایی	آسایش جسمی و روحی
	تسلی و آرامش با یاد خدا
	آرامش درونی با تقرب الهی
	عبادت و پرستش نیاز ثابت انسان
	تقوا و تدبیر ملاک و معیار عمل
	حفظ و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی
	بهره‌گیری از امکانات طبیعی و طراحی سازگار با محیط زیست
	مطلوبیت طبیعت و محیط‌زیست
	اهمیت حفظ بافت تاریخی
شاخص‌های ساخت مسکن مطلوب اسلامی	اهمیت فضای باز و محوطه‌سازی
	اعتدال، میانه‌روی و وحدت‌گرایی
	معاشرت با همسایگان و آگاهی از احوالات یکدیگر
	مسئولیت‌های اخلاقی در حفاظت از محیط زیست
	رعایت حقوق عمومی در بهره‌برداری از طبیعت
	رعایت حریم و مباح بودن محل ساخت
	اهمیت ایمنی و مصونیت
	امنیت جمعی و کنترل نفوذ فضایی
	امنیت و رفاه پیرو زیست جمعی

جدول 4- اصول حاکم بر طراحی و ساخت مسکن معاصر

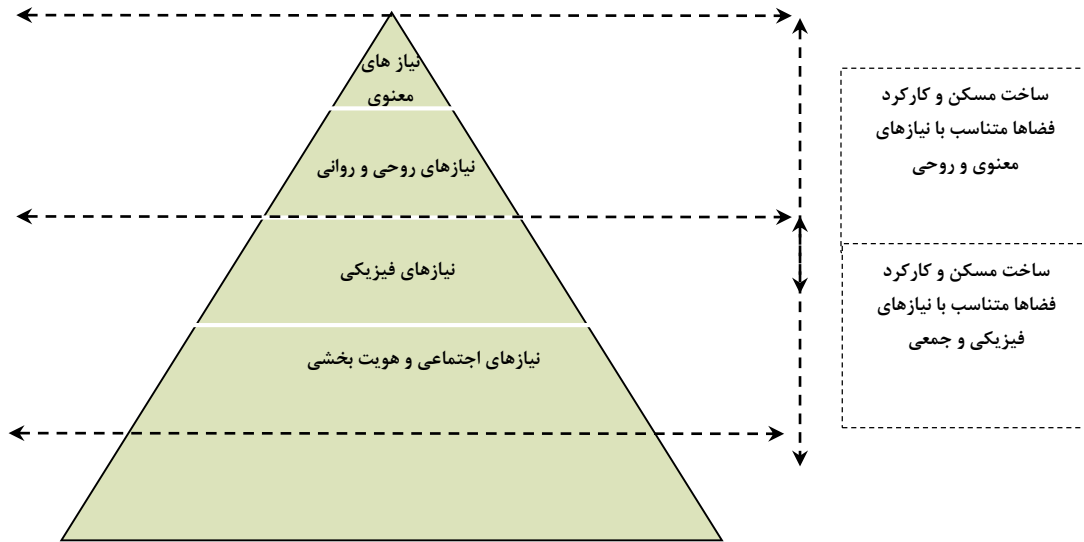
Tab. 4-Principles governing the design and construction of contemporary housing

مؤلفه	تعامل اعتقادی و دینی	تعامل با طبیعت	تعامل اجتماعی با محیط	تعامل اخلاقی با محیط
مؤلفه‌ها	هویت فردی	قطع ارتباط با طبیعت	فردگرایی	خودپرستی
	اصالت عقل	چیرگی و تسلط مطلق بر طبیعت	غربت و انزوای انسان	مصرف‌گرایی
	فراموشی معنویات			مدگرایی

استخراج کرد (Aminpoor et al., 2018). از آنجایی که مهم‌ترین بخش زندگی انسان در مسکن سپری می‌شود، نوع معماری این مکان نیز تأثیر بسزایی در سبک زندگی او دارد؛ بنابراین مسکن به عنوان بستری است که سبک زندگی فرد در آن تحقق می‌یابد. در موضوعاتی مانند مباحث طراحی و برنامه‌ریزی ساخت مسکن، بایستی اصول آن را مطابق با منابع و روش‌های مختلف شریعت اسلامی، مورد بررسی و تحقیق قرارداد (Mortaza, 2016). در تعالیم اسلامی ساخت مسکن مطلوب باتوجه به سبک زندگی اسلامی و جنبه‌های مختلف اعتقادی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی تعریف شده است. بر اساس آنچه گفته شد به منظور ساخت مسکن مطلوب اسلامی می‌بایست با استخراج اصول و معیارها در رابطه با کارکردهای مختلف به اصول عملی و باید و نباید جهت به‌کارگیری در ساختن مسکن دست‌یافت.

با توجه به مباحث مطرح‌شده، برای نیل به حصول دستورالعمل‌های کارآمد برای طراحی و ساخت مسکن مطلوب منطبق بر آموزه‌های اسلام، لازم است برهم‌کنش و تأثیر این مؤلفه‌ها بر یکدیگر مورد توجه قرار گیرد. همچنین لازم است اصول احصا شده از مقیاس کلان به خرد مرتب شده و در مقابل هر یک، تأثیر آن در سیاست‌گذاری محیط‌های سکونت به ترتیب در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، برنامه‌ریزی و طراحی شهری، معماری و معماری داخلی تنویر و تشریح شود. در جدول 5 مؤلفه‌های به دست آمده از مقیاس کلان به خرد تنظیم شده است.

با فرایند مدرنی‌سازی سیون و تقلید همه‌جانبه و کورکورانه از غرب و فلسفه مدرن، افزایش جمعیت و تقاضا برای عرضه زیاد مسکن و کمبود فضاهای کافی برای ساخت و ساز و از سوی، نگرش سودجویانه به ساخت مسکن به عنوان مقوله اقتصادی برای اشتغالی زایی از جمله عواملی هستند که به بحران مسکن دامن زد. (Ghafari et al., 2017) این تغییرات نه تنها در سطح جامعه بلکه در بطن خانواده‌ها نیز اتفاق افتاد. رواج فرهنگ مدگرایی و مصرف‌گرایی، خودنمایی و تمایل به فخرفروشی که از شاخصه‌های دنیای مدرنند، سبب تغییر نگرش انسان‌ها به زندگی و جامعه می‌شود که در نقطه مقابل سبک زندگی اسلامی قرار دارند. گرایش و تجدد و نخواستنی امری است که همواره در بشر وجود داشته است. اما اگر آنچه شرایط اجتماعی - فرهنگی در آن لحاظ نشود، لطامات زیادی بر پیکره جامعه وارد می‌کند و باعث فراموشی اصول و ارزش‌های فرهنگی می‌شود (Naghizadeh, 2012). عوامل مطرح شده مواردی هستند که دستیابی به مسکن مطلوب را با مشکل روبرو کرده‌اند. بر اساس آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد با غلبه بر متغیرهای بازدارنده و گسترش متغیرهای زمینه‌ساز از یک طرف و توجه به معیارهای موجود در اندیشه اسلامی می‌توان زمینه را برای تحقق الگوی ساخت مسکن مطلوب اسلامی آماده کرد. با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی، توصیه‌هایی که در آن محتوای زیست‌مسلمانان و اصول معنایی و کالبدی مسکن مستتر است، می‌توان الگوها و اصولی را به عنوان طرح‌های ساخت‌وساز و طراحی معماری مسکن

شکل 1-سلسله مراتب نیازهای انسان و عملکرد و فضاهای متناسب با آنها در ساخت مسکن مطلوب مطابق با سبک زندگی اسلامی
 Fig.1-Hierarchy of human needs and functions and spaces corresponding to them in the construction of desirable housing in accordance with the Islamic lifestyle

جدول 5-دسته بندی مؤلفه های احصاشده در مقیاس کلان به خرد

Tab. 5-Classification of components counted on a macro to micro scale

مؤلفه	ردیف	مقیاس
مکان یابی درست شهرها و شهرکها و مجتمع های زیستی	1	برنامه ریزی منطقه ای
ضرورت توجه به منابع آبی	2	
دسترسی و امکان بهره برداری درست از منابع طبیعی	3	
وحدت و مرکزیت در محوریت طراحی شهر اسلامی	4	
توجه به مرکز وحدت و جهت قبله در شهر اسلامی	5	
هویت جمعی و انسجام در ساختار محلات	6	برنامه ریزی و طراحی شهری
همبستگی جمعی و تامین امنیت اجتماعی در محلات	7	
توجه به ارزش های اسلامی و جنبه های اجتماعی در ساخت محلات	8	
تناظر و وحدت در دید	9	
محرمیت و حفظ حریم خصوصی افراد	10	معماری
استفاده از ریاضیات در سطوح و احجام و تزئینات	11	
پرهیز از اسراف و کارایی فضاها در ساخت مسکن	12	
امکان عبادت بدون واسطه در مسکن به مثابه مسجد	13	
استفاده از نور طبیعی در تمامی فضاها مسکن	14	
بهره مندی از عنصر پاک و مطهر آب در جای جای بنا	15	
تعبیه فضای باز و سرسبزی در مسکن	16	
سادگی و بی پیرایگی فضاها داخلی	17	
تزئینات به منزله زیبایی، دوام و استحکام	18	معماری داخلی
وحدت در هارمونی ها و عناصر و جزئیات بکارگیری	19	
سرپوشیدگی داخلی	20	

سطح بندی مؤلفه ها از حیث مقیاس اثرگذاری در ساخت مسکن مطلوب بر اساس آموزه های اسلام

در تحلیل راهبردی یافته‌ها می‌توان گفت برهمکنش مؤلفه‌های بالا می‌رساند که افزون بر اینکه هر یک از اصول تبیین شده می‌تواند به خودی خود، مورد توجه قرار گیرد و حدی از مسائل در طراحی و ساخت مناطق مسکونی را حل کند، اما تحقق همه اهداف مستلزم نظام برنامه‌ریزی از مقیاس کلان در طرح آمایش سرزمین تا مقیاس خرد در طراحی مبلمان و تجهیزات و لوازم زندگی است. برای مثال آسایش جسمانی در گرو تأمین بدیهیات زندگی اعم از آب و سایر منابع انرژی است که این امر خود مستلزم مکان‌یابی صحیح شهرها، شهرک‌ها و مجتمع‌های زیستی جدید در موقعیت‌های برخوردار از منابع کافی آب است که باید در طرح آمایش سرزمین موقعیت تأسیس شهرهای جدید از حیث دسترسی به منابع آب و انرژی مورد مطالعه دقیق واقع شود. امری که امروز در نظام برنامه‌ریزی و شهرسازی ما مورد غفلت واقع شده و هزینه‌های هنگفتی برای تأمین نیازهای اولیه سکونت، به بار آورده است.

مؤلفه دیگر، توجه به رابطه انسان و طبیعت است که در نصوص اسلامی مورد تأکید واقع شده است. مفهومی که امروزه در نظام اندیشه معماری پایدار و معماری سبز مطرح شده است. ارتباط با طبیعت می‌تواند در هر دو بعد مادی و معنوی منشأ تأثیرات اساسی در خلق کیفیت زندگی و محیط سکونت مطلوب واقع شود. در بعد مادی، می‌توان به ایجاد سبزی‌نگی و منظر چشم‌نواز و روح‌افزا، تعدیل آب‌وهوایی دما و رطوبت و آفتاب در منطقه، کاهش مصرف انرژی و بهره‌مندی از ثمرات کاشت مثمر در مجتمع‌های مسکونی اشاره کرد. در بعد معنوی، ارتباط با طبیعت ضمن ایجاد تأثیرات روانی و ایجاد آرامش در ذهن انسان، موجب توجه معنوی به نظام آفرینش و تفکر در امور عالم و مشاهده زندگی و مرگ و معاد در چرخه طبیعت می‌شود. بنابراین زیست‌گاه مطلوب منطبق بر آموزه‌های اسلام باید زیستگاهی از طبیعت و در همساز با آن باشد که این امر نیز به نوبه خود مستلزم نظام برنامه‌ریزی در مقیاس‌های کلان است. از وجه اجتماعی، توجه به مسأله ارتباط با همسایگان ضمن حفظ حریم خانه از مسائل بنیادین در طراحی مبتنی بر آموزه‌های اسلام است. ایجاد مکانیسمی که هم

موقعیت‌های ارتباط و اتصال با دیگری را فراهم آورد و هم موقعیتی مطمئن و امن در برابر او ایجاد کند از جنبه‌هایی است که هم مستلزم خلاقیت در طراحی است و هم آن را تضمین می‌کند. بنابراین ایجاد سلسله‌مراتب دسترسی از فضای عمومی به نیمه‌عمومی، نیمه‌خصوصی و نهایتاً خصوصی به نحوی که مفهوم حریم در هر مقیاس، متبلور و محسوس باشد، می‌تواند یک اصل اسلامی تلقی شود. همچنین ایجاد موقعیت‌های حضورپذیر و محملی برای تعاملات اجتماعی در میان ساکنان یک واحد همسایگی، ساکنان یک بلوک مسکونی و نهایتاً افراد ساکن در هر طبقه از ساختمان‌ها می‌تواند شرایط اجتماعی را به نحوی پیش ببرد که مورد توجه و تأکید دین اسلام است.

در جدول 6 مؤلفه‌های استخراج شده از نصوص اسلامی در چهار بعد اجتماعی، روان‌شناختی، طراحانه، مدیریتی/ برنامه‌ریزی و بعد تکنیکی/اجرایی به تفکیک تشریح شده است.

باتوجه به مباحث مطرح شده، فراموش کردن دنیای واقعی و ایده‌پردازی صرف نمی‌تواند راه‌گشا باشد در حقیقت برهم‌کنش و تأثیر این مؤلفه‌ها بر هم است که می‌تواند ما را در دستیابی به الگوی مسکن مطلوب جهت‌دهی و هدایت کند. توجه به تغییر سبک زندگی و محدودیت‌های دنیای امروزی از یک سو و سعی در اصلاح رفتارهای فردی و اجتماعی همچون گرایش به فخرفروشی یا خودشیفتگی با توسل به اصول اخلاقی و ارزشی اسلامی از سوی دیگر، همچنین آگاهی از پیامدهای فرهنگ مصرف‌گرایی و مدگرایی در کنار مسأله تهاجم فرهنگی غرب می‌تواند در برداشتن گام‌های اساسی در جهت بهبود شرایط راه‌گشا باشند. توجه به این متغیرها در کنار توجه به آموزه‌های اسلامی و استفاده از متغیرهای مؤثر و زمینه‌ساز می‌تواند در دستیابی به الگوی ساخت مسکن مطلوب بر اساس نصوص اسلامی کمک کنند. نتایج و پیامدهای دستیابی به چنین الگویی، بازگرداندن هویت به آثار معماری، کاهش آسیب به بافت بکر طبیعی و محیط زیست و احیای فرهنگ اسلامی خواهد بود. این مدل در عین حال تأثیرات اجتماعی و معنوی زیادی چون افزایش

باعث توسعه اقتصادی کشور در زمینه‌های مختلف از جمله بهره‌وری انرژی و حفظ منابع طبیعی خواهد بود.

معنویت‌گرایی، تعامل با وضعیت روحی - ایمانی، وضعیت تاریخی، اجتماعی و امنیتی فرد خواهد داشت و همچنین

جدول 6- مؤلفه‌های استخراج شده از نصوص اسلامی

Tab. 6-components extracted from Islamic texts

بعد اجتماعی	تقویت همبستگی اجتماعی و هویت جمعی
	عدم گرایش به فردگرایی و تقویت روحیه همکاری و تعاون اجتماعی
	ارتقاء سطح آداب و مشارکت اجتماعی
	آیین همسایگی و تحکیم روابط اجتماعی
	رفتار مسئولانه و افزایش مسئولیت پذیری اجتماعی
	تحقق حقوق شهروندی با محوریت حق اخلاقی
	نظام اخلاقی اسلامی و محوریت اخلاق در جامعه
بعد روان‌شناختی	حفظ حریم امن فرد و خانواده
	ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی
	کاهش نابسامانی‌های روانی
	بهبود عملکرد ذهنی و رفتاری
بعد محیط‌زیستی	تقویت معنویت و جهت دهی به ابعاد مختلف زندگی انسان
	ارتباط مطلوب انسان با طبیعت
	معماری همساز با طبیعت
	توجه به جایگاه طبیعت و حفظ مواهب طبیعی
	حفظ محیط زیست سالم و نظافت محیط زندگی
بعد مدیریتی/برنامه‌ریزی	تعادل در بهره برداری از منابع طبیعی
	جلوگیری از تفرد گرایی و واگرایی بافت شهری
	معنا بخشی و آفرینش هویت در محلات شهری
	نمود مشخص از شاکله شهر و مسکن اسلامی
	تقویت خوانایی و هویت محله در شهر اسلامی
بعد تکنیکی/اجرایی	تمرکز بر رعایت حقوق شهروندی و نمود عدالت در توسعه شهر
	دوام و استحکام در ساخت سکونتگاه‌ها
	خلاقیت در کشف و رعایت تناسبات در حجم و سطوح
	استفاده از فرم‌های ایستا و پایدار (فرم‌هایی با اشاره به جایگاه توحیدی خداوند)
به‌کارگیری مصالح مناسب و متجانس	

معماری ایران به کار رفت که برخاسته از فرهنگ بی‌هویت غرب بود و هیچ پشتوانه فرهنگی و مذهبی نداشت. طرح‌های ساختمانی جدید، تنها راه حلی برای پاسخ به نیاز روز افزون مسکن بود و هیچ رابطه‌ای با گذشته خود نداشت. این ساختمان‌ها در ترکیب با خانه‌های فرسوده شهر تنها ارمغانش بی‌هویتی فرهنگی و مذهبی بود. بررسی منابع و مطالعات موجود نشان داد

4- نتیجه‌گیری

ایرانیان با الهام از مبانی جهان بینی اسلامی و فرهنگ سنتی ایرانی، محیطی ایده‌آل برای زندگی فراهم کردند. در معماری اسلامی-ایرانی، نوعی تأثیر متقابل بین مسایل زیست‌محیطی و ارزش‌های فرهنگی وجود داشت. در طراحی بناها، هرخانه بخشی از اجتماع محلی به‌شمار می‌رفت، اما با ورود فرهنگ غربی، به تدریج الگویی در

شاخص‌های مورد مسکن اسلامی با مسکن غربی در موارد زیر متفاوت بوده است؛ محرمیت، درون‌گرایی، پرهیز از بیهودگی، خودبسندگی، معنایی-نمادین و تداوم و تکامل هستند. در زمینه صرفه‌جویی، ارتباط با طبیعت، جامع‌نگری و وحدت‌گرایی و تدام و تکامل، مردم‌واری، توجه به اقلیم دارای وجوه مشترک هستند و در رابطه با پایداری مسکن هر دو جهان غرب و جهان اسلام دارای هدف یکسان هستند و آن کاهش مصرف انرژی و آسایش و رفاه انسان.

در نتیجه‌گیری بحث باید تأکید کرد که نصوص اسلامی به‌ویژه نصوص دست اول تاریخی یکی از مهم‌ترین منابع مورد وثوق در مطالعات حوزه معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی است که علی‌رغم مطالعات انجام شده با تمرکز بر متون، همچنان ضعف مطالعاتی در این زمینه محسوس است. همچنین اجتهاد علمی در تفسیر و تبیین معارف نهفته در متون و نیز در فهم کلام حضرت حق و نیز رسول الله و معصومین (ع) معطوف به ساخت فضای زیست انسان‌ها می‌تواند مرزهای علم در این حوزه را به‌طرز چشم‌گیری گسترش دهد. در این مطالعه تلاش شد تا با جست‌وجوی کلیدواژه‌های مورد بحث، دست کم 68 مدخل از نصوص تاریخی به‌ویژه قرآن کریم شناسایی و استخراج شود تا بر اساس فهم معانی آن‌ها و نیز درک شأن نزول آیه یا زمینه شرایط نقل حدیث توسط معصوم بتوان به استحصال امر معمارانه در ساخت و طراحی مجموعه‌های مسکونی اقدام کرد.

با توجه به گستره مفاهیم نهفته در متون، داده‌ها از مناظر مختلف قابل بررسی است. بنابراین دسته‌بندی‌هایی مختلفی از آموزه‌های کاربردی را می‌توان برای یافته‌های به دست آمده اعم از: مؤلفه‌های معطوف به نیازهای جسمانی و مادی/نیازهای روحانی و معنوی؛ نیازهای فردی/اجتماعی؛ نیازهای روان‌شناختی، محیط‌زیستی، عوامل تکنولوژیکی و تکنیکی، عوامل زیبایی‌شناختی/هنری؛ عوامل سیاسی/اقتصادی و نیز عوامل مدیریتی و برنامه‌ریزی برشمرد. توجه به همه این ابعاد در طراحی و ساخت هر مجموعه مسکونی از نخستین مراحل برنامه‌ریزی از جمله مکان‌یابی تا جزئی‌ترین نکات طراحی فضاهای زیست می‌تواند محیط‌های زیستی را متبلور

سازد که به همه ابعاد و نیازهای متنوع وجود انسان در طول زندگی خود پاسخ‌گو باشد. محیط‌هایی که ساکنان آن‌ها احتمالاً سطح بالایی از رضایتمندی را از محیط زندگی خود بروز دهند. با این دیدگاه، مفهوم مسکن اسلامی در نوعی تعامل همه‌جانبه با محیط قرار می‌گیرد. چراکه در تعریف اسلام خانه، فضایی امن و آرام و تأمین‌کننده نیازهای مادی و معنوی انسان‌ها معرفی شده و مسکن اسلامی می‌تواند مکان تجلی جلوه‌های الهی باشد. از این رو با بررسی منابع و مطالعات موجود با رویکرد نظریه داده‌بنیاد متنی، می‌توان معیارهایی را تبیین کرد که دستیابی به مسکن مطلوب را میسر سازد. در حقیقت برای دستیابی به مسکن مطلوب باید به سمت احیای ارزش‌های موجود در اندیشه اسلامی حرکت کرد. توجه به اندیشه حاکم در طراحی و ساخت مسکن معاصر و نگاه به مسکن مطلوب مبتنی بر اندیشه‌هایی اسلامی نشان می‌دهد که اختلاف زیربنایی بسیاری بین رویکرد این دو به مقوله مسکن وجود دارد و حکایت از این موضوع دارد که قدم اول در دستیابی به معیارهای مسکن مطلوب اصلاح تفکرات و نحوه مواجهه با مفهوم مسکن است. این امر نه از طریق استفاده از فرم‌های نمادین گذشته؛ بلکه از راه تغییر طرز فکر رایج در این زمینه حاصل خواهد شد. در اندیشه‌های فردگرایانه عدم احترام به جامعه و این اندیشه که می‌توان از طبیعت حداکثر استفاده را کرد، مغایر با آموزه‌هایی است که اسلام به انسان عرضه کرده است. در حقیقت مسکن مطلوب مسکنی است که با محیط پیرامون خود در ارتباط صحیح و تعامل همه‌جانبه قرار بگیرد و برای دستیابی به چنین مسکنی، اسلام اصولی را مطرح می‌کند که از مهم‌ترین آن‌ها دین‌داری و معنویت‌گرایی، رعایت توازن و الگوی صحیح مصرف، طراحی و ساخت منطبق با محیط زیست، احترام به بافت طبیعی و تاریخی، پیوند مسکن و طبیعت، انسجام و وحدت‌گرایی، تعامل اجتماعی مسکن و همسایگان، اخلاق‌گرایی و رعایت حقوق دیگران قابل ذکر است. همچنین نظر به مسکن امروزی نشان می‌دهد که با تغییرات شرایط جامعه و تحولات ایجاد شده در سبک زندگی مردم، در مسکن معاصر توجه به ابعاد مختلف زیستی از جمله تعامل با محیط هم از نظر اجتماعی،

ماده 5 استان‌ها و نهادهای سیاستگذار مثل وزارت راه و شهرسازی و شورای عالی معماری و شهرسازی انجام شود. در گام دوم توجه ویژه به آموزش‌های دانشگاهی برای تربیت مهندسان معمار و شهرساز بومی‌گرا در دستور کار کمیته معماری و شهرسازی وزارت علوم باشد. تا با تغییر سرفصل‌ها دروس دانشگاهی مرتبط در این روند مؤثرتر عمل شود. در گام آخر می‌توان به کوشش لازم و کافی برای سوق دادن ذهنی و فکری جامعه ایران اسلامی به سوی فهم مسکن ایرانی-اسلامی اشاره کرد تا در کنار تلاش معماران و شهرسازان مؤثرتر به سوی رعایت اصول شهرسازی و معماری ایران-اسلامی رهنمون شد.

سیاس‌گذاری

از همه کسانی که پژوهشگران در انجام این پژوهش یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌شود.

پی‌نوشت

¹ Grounded Theory

مراجع

- The Holy Quran.
Aminpoor, A., Madani, R., Hayaty, H., & Zare, A. (2018). Study the Effect of Islamic teachings on the architecture of Iranian homes: A Case Study on the Traditional Houses in a Hot and Dry Climate in Iran. *Regional Planning*, 8(29), 173-190. [In Persian].
- Aminpour, A., Madani, R., Hayati, H., Deldadeh, M. (2015). Understanding the consequences of housing and residence based on Islamic teachings. *Urban Management*, 14(40), 47-59. [In Persian].
- Ansab al-Ashraf, (1996), author: Balazri, Ahmed Bin Yahya, Beirut: Est. Al-Alami publishing house. [In Persian].
- Bamanian, M., Azimi, S. (2010). Reflecting the meanings emanating from the Islamic worldview in architectural design. *Iranian Islamic City Studies*, 1(2), 39-48. [In Persian].
- Belali oskui, A., & nazari, S. (2020). Desirable values of housing design from the perspective of Islamic thought (a step towards explaining the

اعتقادی، فرهنگی و زیستی دچار انقطاع شده است و فراموشی امر معنوی، عدم توجه به سرشت پاک انسانی، عدم رعایت اصل تعادل و توازن در پاسخ‌گویی به همه نیازهای وجودی انسان، از مهم‌ترین عواملی است که موجب برهم خوردن این تعامل و ارتباط صحیح شده‌اند و بازگشت به امر معنوی از آموزه‌های اسلامی می‌تواند دستیابی به مسکن و محیط‌های زیست مطلوب را تسهیل کند.

با عنایت به مطالب مطرح شده یک مسکن ایرانی-اسلامی قبل از هر چیزی به آرامش روحی و فیزیکی، تسکین قلب، امنیت، تعامل و تعاون در عرصه همسایگی، حرمت ساکنین، حفظ طبیعت و رعایت حقوق دیگران توجه نمود و توازن، تعادل و حفظ هویت در توسعه مسکن اسلامی را توصیه می‌نماید و در عین حال زمینه را طوری فراهم می‌نماید که ساکنین آن احساس عدم استقلال و تجاوز به حریم خود را نداشته باشند و با زندگی در آن انسان‌ها بتوانند ضمن ارتباط با طبیعت به تعالی برسند و سیر الهی داشته باشند. در نهایت لازم به توضیح است که ضوابط و مقررات ملاک عمل در ساخت مسکن می‌بایست در مقیاس تک بنا تا کلیه ضوابط و مقررات شهرسازی مورد اهتمام و توجه قرار گیرد. بنابراین رعایت اصول و معیارهای ایرانی-اسلامی در معماری و شهرسازی بیش از پیش مورد توجه و تأکید است و تقویت ارزش‌های مادی و معنوی مسکن اسلامی و دوری از تقلید الگوهای غربی راهبرد منطقی به نظر می‌رسد. جریان ضعف اصالت و هویت مسکن ایرانی-اسلامی و نبود آرامش و ثبات روانی، کاهش ضریب امنیت، رویکردهای سرمایه‌ای و اقتصادی به مقوله مسکن به جای رویکرد ارزشی اصول و معیارهای اسلامی را در ساخت مسکن ایرانی به حاشیه برده است. با این روند بازاندیشی در سیاست‌گذاری و نظام برنامه ریزی مسکن الزامی به نظر می‌رسد. پیشنهادهای عملی و کاربردی مؤثر برای تحقق اصول و معیارهای شهرسازی و معماری ایرانی-اسلامی می‌تواند این باشد که در گام نخست فعالیت‌های فرهنگی با هدف معرفی ویژگی‌های مسکن مطلوب ایرانی-اسلامی از سوی نهادهای مجری مانند شهرداری‌ها و کمیسیون

Latifie M, Daneshjoo K. (2016), The Creation of an Architectural Work within the Creation of the Universe Regarding the Holy Quran. *Naqshejahan*; 6 (2) :5-15

Mahmoodi Mehmandust, M. (2017). Meaning in Housing, Rereading of the Narrative of Yesterday's Housing for Today's Life. *Journal of Architectural Thought*, 1(2), 98-112. [In Persian].

Man Lai Hazara Al-Faqih, (2006), translator: Mohammad Javad Ghafari, publisher: Darul Kitab al-Islamiya, Tehran - Iran. [In Persian].

Masaal al-Shieh (1985), researcher and translator: Ali Sehat, Tehran: Nas Publications. [In Persian].

Mehdizadeh, M.; Dashti, F; Ali Shiri, S. (2016), Coexistence of house and city; Iranian house is a part of the neighborhood and neighborhood system with an emphasis on the values of the Islamic city, *Urban Management*, 43, 343-366. [In Persian].

Mizan al-Hekma (2008), translated by: Hamidreza Sheikhi, Tehran: Scientific and Cultural Institute Publications. [In Persian].

Moradi Nasab H, Sheikh Taheri H. (2022), Rereading the place of wisdom in the body of Iranian architecture by using the metaphorical beauty of glorious purification in the Safavid period. *Haft Hesar J Environ Stud*, 10 (39) :25-38. [In Persian].

Morteza, H. (2016) Traditional principles of construction in Islam. Translated by Abolfazl Meshkini and Kiyomarth Habibi, Tehran: Architecture and Urban Planning Study and Research Center. [In Persian].

Mosnad H, (1995) Author: Ahmad Ibn Muhammad Ibn Hanbal, Beirut: Al-Rasalah Institute Publications. [In Persian].

Motaghi, A. (2008), *Kenz al-Amal fi Sunan al-Aqwal wa al-Aqal*, Beirut: Dar al-Katb Al-Elamiya Publications. [In Persian].

Naghizadeh M. (2015), The "Quranic Teaching" and the "Ideal Islamic City". *JRIA*; 3 (3) :46-64.

Naghizadeh, M. (2008) *Islamic City and Architecture (Manifestations and Objectives)*, 1st edition, Isfahan: Mani Publications. [In Persian].

Naghizadeh, M., (2012) A reflection on the basics of Iranian Islamic housing, *Book of the Month of Art*, 170, 38-54. [In Persian].

Iranian Islamic model of housing). *Iranian Pattern of Progress*, 8(1), 299-345. [In Persian].

Bihar al-Anwar, Hadiths of the Infallible Imams (2007), Mohammad Baqer Majlesi, Publishers: Islamia. [In Persian].

Eslami Mahmoodabadi, M., Panishtegar, Y., Heydari, A. (2021), peace at home, an inquiry into peace at home from the perspective of Islam in two models of apartment and independent housing with a yard in Kerman, *Bagh Nazar*, 18, 5-24. [In Persian].

Ghaffari Jabbari S, Kaynejad M A, Maleki A. (2017), Attributes of an Ideal Eco-Friendly Residence based on Islamic Tenets. *CIAUJ*; 3 (1) :13-24. [In Persian].

Gharaeti, M., (2018) The image of housing and the Islamic city. Tehran: Publications of the Cultural Center of Lessons from the Qur'an.

Ghorbani, R., (2014) Architecture and optimal Islamic urban planning: an introduction to practical and civilizational jurisprudence, optimal Islamic housing, Tehran: Andisheh Network Publications. [In Persian].

Hashemi Feshharaki, S., (2020), Urban development and planning in previous cities from the perspective of the verses of the Holy Quran, Tehran: Tafsir Javan Quran Institute.

Hashemi Rafsanjani, A. (2020), The Quranic culture is the key to the topics and concepts of the Holy Quran, Tehran: Bostan Kitab Publications. [In Persian].

Hayati, H., Aminpour, A., Madani, R. (2017) Methodology of extraction and correct inference from Islamic teachings to obtain design strategies based on moral and religious principles (case example: Islamic housing design), *Ethical Research Quarterly*, 8(2), 31-48. [In Persian].

Hoseinpour R, Balali Oskouee A, KeyNezhad M. (2018), Assessment of Islamic Housing Design Concepts, With The Aim of Recreating in Modern Housing. *JRIA*; 6 (3) :21-48.

Javadi Amoli, A, (2019) *Islam and environment*, 10th edition, Qom: Asra publishing center.

Khosravi M, Bemanian M, Seifian M. (2013), The Role of the La'Zarar in the Formation of Islamic Architecture Pattern. *Naqshejahan*; 3 (1) :19-30. [In Persian].

Sadrykia, S., Bemanian, M., & Pourmand, H. (2020). A Comparative Study of Function of Allegory in Expression of Meaning (With an emphasis on Iranian Architecture). *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 12(29), 81-98. [In Persian].

Sahih Bokhari (2012), translator: Adal Ali Noor Ahrari, Torbat Jam: Sheikh-ul-Islam Ahmad Jam Publications. [In Persian].

Samin Sharifi Miaoghi, I; Yaqoubi Sangharchi, M.; Haq Lasan, M. (2019). Evaluation of the value components of desirable housing architecture based on the epistemological system of Islam, a case example: contemporary houses of Urmia, *Scientific Journal of Education and Evaluation*, 12(44), 33-62. [In Persian].

Sedaghati A. (2022), Reflection of Modern Urban Lifestyle on the Components of Islamic Housing Development. *CIAUJ*; 7 (1) :1-20. [In Persian].

Sedighi R, Panahi S, Foroutan M, Dibadj S. (2021), Effective Factors in Interpretation or Reading the Islamic Architectural Based on Transcendent Wisdom. *Naqshejahan*; 10 (4) :295-303. [In Persian].

Seerah al-Sahih Man Seerah al-Nabi al-Azam (2016), translator: Dr. Hossein Tajabadi, Iranshahr: Sefir Ardahal Publications. [In Persian].

Sheikh Tabarsi, H, (1991) *Makaram al-Akhlaq*. Qom: Sharif Razi Publishing. [In Persian].

Soroush, M., Minooei, F., Foroutan, M., & Aghalatif, A. (2021). The analysis of spiritual tranquility in architecture based on the concept of tranquility in Islamic texts (Case study of Late Qajar houses in Urmia). *Iranian Pattern of Progress*, 9(1), 125-147. [In Persian].

Mohagheq Damad, S, (2020) *Nature and environment from the perspective of Islam*, Tehran: Center for Islamic Encyclopaedia. [In Persian].

Strauss, A. & Corbin, J. (2014) *Principles of Qualitative Research Methodology: The Basic Theory of Procedures and Methods* (Translated by Beuk Mohammadi), 3rd Edition, Tehran: Humanities and Cultural Studies Research Institute Publications. [In Persian].

Nahj al-Balagha, Sayings of Qasar Ali bin Abi Talib (pbuh) (2000), translated by Mohammad Dashti, Qom: Famous Publications. [In Persian].

Nahj al-Fasaha; Collection of Aphorisms of Hazrat Rasool Akram (PBUH) (1998), translated by: Abul Qasem Payandeh, Tehran: Javidan. [In Persian].

Nasr T, Rismani A, Bahadori M. (2017), The Significance of Natural Components of Quranic Life in Islamic-Iranian Architecture (Case Studies: Residential Architecture of Qajar, Zand and Pahlavi Eras in Shiraz). *Naqshejahan*; 7 (3): 48-62. [In Persian].

Noghrehkar, A; Raisi, M., (2012), Realization of Islamic identity in architectural works, *Shahr Irani-Islami*, 7, 5-12. [In Persian].

Noghrehkar, S. & Rahimi, R., (2022), principles of "residential complex" design based on "Islamic wisdom" (based on the opinions of Allameh Ayatollah Javadi Amoli in the book *Mufatih al-Hayat*), *Shahr Irani-Islami*, 12(45), 31-45. [In Persian].

Okhovat, H., (2016) Investigating the role of Quranic verses and Shia hadiths in the formation of the body of traditional housing, *Shia Science Quarterly*, 13(52), 191-234. [In Persian].

Olfat, M., & Zarghami, E. (2020). Evaluation of Desirable Indicators Related to Elderly Living Spaces. *Journal of Sustainable Architecture and Urban Design*, 7(2), 1-22. [In Persian].

Osuol al-Kafi (1996), translator: Mohammad Baqer Kameraei, Qom: Osweh Publications. [In Persian].

Raeisi M, Noghrekar A. (2019), Semantics in Architectural Works Based on Islamic View. *Naqshejahan* 2019; 8 (4) :259-266. [In Persian].

Riyad al-Salehin, the precious collection of hadiths of the Holy Prophet (PBUH) (2022), translator: Masoud Ansari, Tehran: Ehsan Publications. [In Persian].

Sadat, A., Zarghami, E., & Khaki, A. (2016). A comparative study of sustainable architecture and compliance with the vernacular architecture of traditional houses in Iranian-Islamic. *Journal of Sustainable Architecture and Urban Design*, 3(1), 15-30. [In Persian].

Tohf al-Aqool (2008), researcher and translator: Sadegh Hassanzadeh, Qom: Al Ali Publications (AS). [In Persian].

Vasigh, B& Pashutnizadeh, A, (2010), Meaning Residence Islamic Verses and Discourse. JHRE; 29 (129) :50-65. [In Persian].

Tabatabai, S. (1981), Tafsir al-Mizan, Qom: Dar al-Alam Institute. [In Persian].

Taheri, J. (2014). Rethinking the concept of dwelling in architecture. Journal of Architectural Studies, 2(4), 5-22. [In Persian].

